

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ

УДК 005.935

ГЕНЕЗИС КОРПОРАЦІЙ: ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ

Брадул О.М.
Шоляк О.Ю.

В науковій статті досліджено економіко-організаційний механізм формування корпорацій, визначено умови і критерії об'єднання підприємств, а також розроблено методологічний підхід до корпоратизації. Доцільність утворення міжгалузевих структур підприємницької діяльності наочно представлено різними чинниками. Наведено та охарактеризовано найпоширеніші типи корпоративних середовищ, які на сьогодні зустрічаються в Україні. Визначено основні логіко-управлінські завдання корпоратизації.

Кількість бібліографічних посилань – 9, мова – українська.

Ключові слова: корпорація, економіко-організаційний механізм, корпоратизація, тип корпоративного середовища.

ВСТУП

Історичний період формування корпоративних відносин у пострадянській Україні досить невеликий. Недостатніми є і дослідження теоретичних та методичних основ корпоратизації виробничих об'єднань в українській науковій літературі та нормативно-правовій базі. У більшості випадків досліджуються історичні аспекти корпоратизації та теорії розвитку корпорацій, а не встановлюються закономірності та фактори об'єднання підприємств. Тому виникає необхідність вивчення питань корпоратизації і розробки її методологічної бази з урахуванням світового досвіду і реалій української економіки.

Процес розвитку корпорацій складний та багатоступеневий, який і на сьогодні не припинився. До науковців, що досліджували дані питання в своїх працях слід віднести: Гейдонаса Ю. [1], Денисюк О.М. [2], Лівенцева М.М. [5], Мірошнік А.М. [6] та інших.

Мета роботи полягає в тому, щоб з урахуванням досягнень світової та української економічної науки і використанням досвіду зарубіжної та національної практики розвинути найважливіші положення змісту корпорації для більш ефективного управління ними і підвищення рівня управлінської думки.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів у тенденціях розвитку корпорацій (теоретичне узагальнення, індукція, дедукція, аналіз синтез, спостереження, групування), а також використано системний підхід для визначення закономірностей корпоратизації.

1 КОРПОРАТИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ТИПИ КОРПОРАТИВНИХ СЕРЕДОВИЩ

Формування корпорацій в українській економіці є складним процесом розвитку організаційно-правових форм господарювання, що ґрунтується на традиціях українського бізнесу і зарубіжному досвіді. Діяльність сучасної корпорації відбувається в економічній системі, одним з головних суб'єктів якої є держава.

Держава визначає правила, за якими здійснюються ділові операції економічних агентів, регулює окремі аспекти функціонування виробляючих і споживаючих суб'єктів економіки, здійснює підтримку або усуває ті чи інші сфери діяльності інститутів та інституцій [2, с. 68].

Корпоративний підхід характеризується безпосередньо замкнутою організацією мережі виробничо-господарських зв'язків – на основі управління ланцюгами, що увійшли до мережі, або домовленості учасників цієї мережі про їх використання з урахуванням взаємних інтересів.

Структурування корпоративних зв'язків передбачає виконання комплексу функцій, що передбачають сутність безпосереднього структурування господарюючих зв'язків. При цьому, структуроутворення визначається не можливістю об'єднання господарюючих суб'єктів у мережу, а її доцільністю. Найбільше значення мають мотиви об'єднання ресурсів та виробничих можливостей [3, с. 19–34].

Світовий досвід показує, що корпоратизація підприємств та об'єднання їх у великі промислово-фінансові корпорації істотно скорочують трансакційні витрати і витрати на конкурентну боротьбу, а також підвищують передбачуваність динаміки цін. Цей аспект відіграє свою роль і в інтеграційних процесах в Україні, що привело до появи цілого ряду великих корпорацій, які диверсифікували свою виробничу діяльність у рамках однієї структури. До таких корпоративних структур слід віднести концерни «Норд» і «Стирол», Новокаматорський машинобудівний завод (НКМЗ), «МоторСіч», промислово-інвестиційну корпорацію «Укрпідшипник», ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В.Фрунзе» і цей процес в Україні набирає темпів. Так, Міністерство промислової політики України об'єднало чотири профільних підприємства в єдину корпорацію енергомашинобудування «Укренергомаш» з метою вивести її у світові лідери галузі.

Доцільність утворення міжгалузевих структур обумовлена різними чинниками, основні з яких схематично зображені на рис. 1.

Можуть бути реалізовані різні типи міжгалузевих процесів. Наприклад, міжгалузевий процес, що починається від видобутку сировини, її збагачення, виробництва напівфабрикатів і випуску кінцевої продукції (якщо враховувати, що докорінні перетворення в техніці і технології відбуваються один раз на десятиріччя) або найбільш перспективний, що починається з наукової ідеї, проведення НДР, виготовлення та випробування піддослідних партій продукції, закінчується налагодженням і відпрацюванням технології серійного або масового її виробництва (корпорації включають венчурний бізнес).

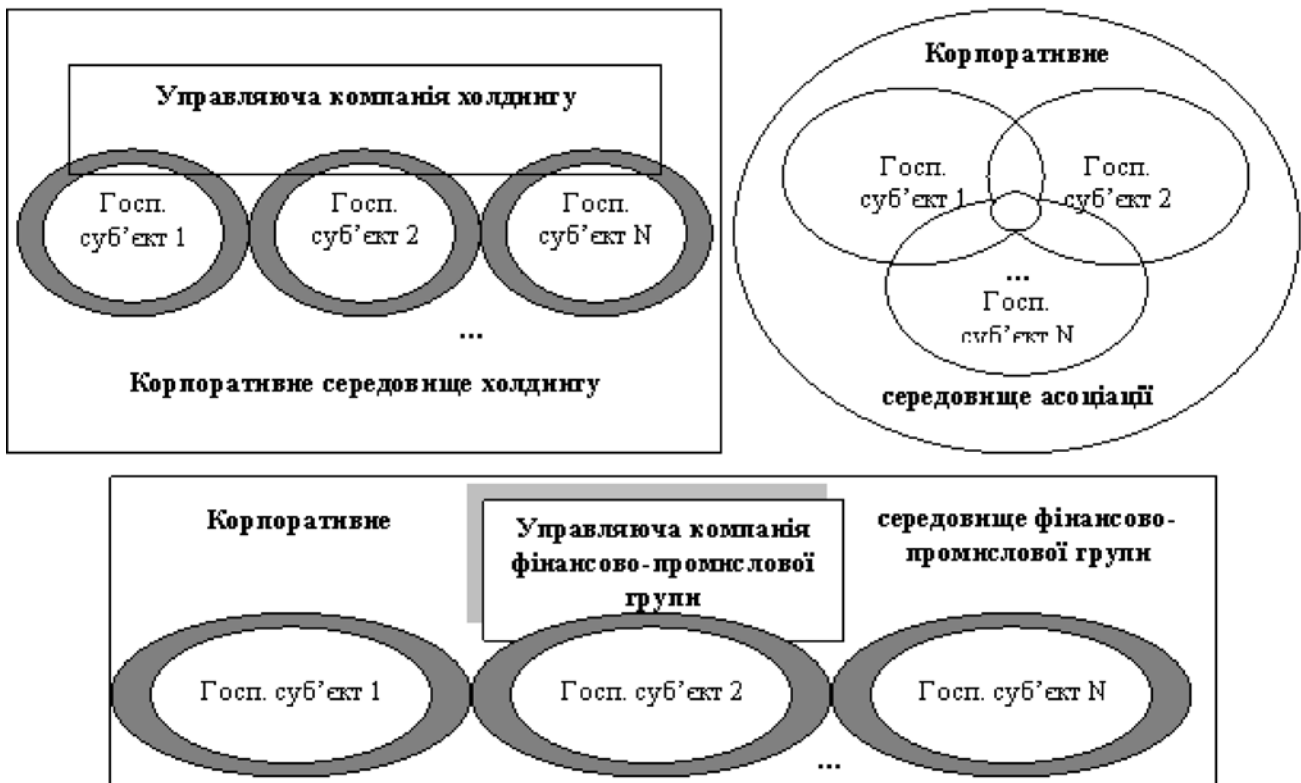

Рис. 1 Чинники утворення міжгалузевих структур підприємницької діяльності

Ефект концентрації виробництва у великих корпораціях та об'єднаннях, поряд з іншими факторами, проявляється у відносній економії транзакційних витрат. Як свідчить практика діяльності великих корпораціях з чисельністю працюючих понад 5 тис. чол. транзакційні витрати сягають близько 6% витрат підприємств на інноваційну діяльність, що є у 2-3 рази меншим порівняно з середніми та невеликими виробничими підприємствами. Транзакційні витрати виробничих підприємств з чисельністю працюючих до 199 чол. становлять 18-24% їх витрат на інноваційну діяльність з тенденцією подальшого зростання. Оскільки витрат на інноваційну діяльність офіційно зазнають тільки 34-41% підприємств цієї групи, то їх фактичні виробничі затрати складають більшу величину. Транзакційні витрати підприємств з чисельністю працюючих від 200 до 4999 чол. перебувають на рівні 20% з тенденцією зниження до 14-16%.

Залежно від типу корпоративного середовища виявляються особливості взаємодії компаній-учасників корпорації, а також будується структура взаємин корпорації і макроекономічного середовища.

Найпоширеніші типи корпоративних середовищ, які зустрічаються в Україні, подані на рис. 2.

де N – кількість господарюючих суб'єктів, що входять до корпорації. Господарюючим суб'єктом при цьому може бути банк, страхова компанія, промислова компанія, торговельна фірма та ін.

Рис. 2 Типи корпоративних середовищ

Розглянемо окремі особливості корпоративних середовищ.

Корпоративне середовище *холдингу* характеризується тим, що середовища окремих учасників перетинаються, наприклад, акціонерів, а ІС керуючої компанії холдингу містить у собі середовища всіх учасників.

Корпоративне середовище *асоціації* є об'єднанням інституціональних середовищ, наприклад, за рахунок перехресного володіння акціями, а також за рахунок загальних постачальників і споживачів.

Корпоративне середовище *фінансово-промислової групи* містить у собі, як правило, частково середовища окремих учасників корпорації, а також самостійне середовище керуючої компанії ФПП.

Корпорація, як правило, – це об'єднання декількох компаній, що здійснюють діяльність у межах загальної стратегії й консолідації фінансових потоків.

Організаційно корпорації можуть передбачати і різні форми консолідуючої централізації. Однією з таких форм може бути корпоратизація підприємств. Автором під корпоратизацією розуміється організаційна процедура об'єднання прав і зобов'язуючих обмежень групи юридичних осіб.

Вітчизняний досвід корпоратизації ще досить незначний, а закордонний – важко пристосувати до українських реалій. Слід зазначити, що за весь період ринкової переорієнтації проблемі корпоратизації підприємств не приділялася достатня увага. На думку окремих вчених, «цей період скоріше відповідає спонтанній диверсифікації, що обумовлена надзвичайним скороченням державних замовлень і некерованими інституційними та іншими перетвореннями» [8, с. 25].

При цьому основною трансформаційною складовою є реорганізація підприємств шляхом створення нових (переважно малих) підприємств (7-8%); відновлення діяльності підприємств, які існували раніше, залишається на невисокому рівні (0,5%); на поділ підприємств на декілька та на інші причини припадає незначна їх частка (по 0,1%).

У групі середніх і великих промислових підприємств реорганізація проходить повільніше. На новостворені підприємства припадало 3,1%, з них шляхом організації нових підприємств – 2,2%, поділ підприємства на декілька – 0,5% і відновлення діяльності підприємств, які існували раніше, – 0,2%.

Кількість підприємств, які призупинили свою діяльність, перевищує кількість новостворюваних і складає 4,3%. Основні причини такого явища – процеси повної або часткової ліквідації (2,2%) та тимчасового призупинення виробництва (1,7%). Звичайно, тут позначається вплив також інших факторів. Практика засвідчує, що у процесі виникнення і розв'язання в Україні корпоративних конфліктів застосовуються різні інструменти: від використання інсайдерських схем лобювання до використання службового становища для забезпечення потрібного рішення.

Процеси реструктуризації підприємств України із збільшенням статусу юридичної особи проходять активніше. У продовж 2001-2008 рр. питома вага підприємств з процесами щодо структурних змін у їх загальній кількості збільшилася з 7,7% до 16,1%. Реструктуризація підприємств відбувається переважно шляхом взяття в оренду основних фондів іншого підприємства (9,2%), часткового збільшення власних активів через їх купівлю або передання від іншої організації (3,1%), продаж власних активів (1,4%) і передання в оренду основних фондів власного підприємства (2,3%).

Взаємодія держави і корпорацій у сучасній українській економіці відбувається в різних галузях економіки. Головною сферою впливу держави на діяльність корпорації є політика Уряду щодо регулювання монополій та антимонопольна політика. Водночас використання інструментарію корпоративного права відкриває додаткові можливості реалізації державної стратегічної програми економічного розвитку країни.

2 ЗАВДАННЯ КОРПОРАТИЗАЦІЇ

У загальному розумінні економічна сутність корпоратизації полягає в пошуку серед допустимих або можливих (реалізуються в межах об'єктивно існуючих законодавчих та інших обмежень) корпоративних схем такої, яка б забезпечила найкращі значення фінансово-економічних показників для діючих суб'єктів правовідносин або корпорації в цілому, а також деяких інших суб'єктів, до яких належать: замовники товарної продукції корпорації, їх підрядники, органи державного і регіонального рівня, кредитно-фінансові установи, страхові компанії. А не простий перехід права власності в результаті приватизації на якому наголошують окремі вчені [9, с.39-52].

Основними логіко-управлінськими завданнями корпоратизації є:

- виявлення спонукальних чинників, що обумовлюють потребу в корпоратизації;
- вибір суб'єктного складу юридичних осіб, на основі яких планується створення корпорації;
- оцінка наявності ринків збуту і платоспроможного попиту на товарну продукцію юридичних осіб – кандидатів на входження до корпорації;
- оцінка можливості заміни однієї юридичної особи іншою, як товаровиробника (оцінка їх порівняльної конкурентоспроможності і наявності конкуренції в межах корпорації);
- виявлення напрямів можливого економічного ефекту від корпоратизації;

– визначення множини і вибір найбільш вигідної форми реалізації організаційно-економічних схем корпоратизації;

– генерація комплексу організаційних, фінансово-економічних та інших реалізаційних та забезпечуючих заходів [4, с. 63].

Корпоратизація може бути представлена як завдання комплексного управління групою взаємодіючих підприємств. Основними джерелами виникнення позитивного економічного ефекту від корпоратизації є зниження затрат виробництва і збільшення доходної частини. У свою чергу зниження затрат виробництва можливо досягти за рахунок: технологічної корпоратизації виробництва і збуту продукції; вивільнення непрофільних і не завантажених потужностей та їх реалізації; звільнення не зайнятих (латентно безробітних), низько кваліфікованих, не працюючих та функціонально дублюючих один одного працівників; використання пільг та знижок на кредитні ресурси, страхові послуги, матеріали та комплектуючі; використання схем внутрішньо корпоративного постачання за ексклюзивними цінами та картельних цінових угод; використання консолідованого корпоративного балансу з метою упорядкування податкових відрахувань.

Збільшення доходної частини може бути забезпечено за рахунок: збільшення контрагентної привабливості для замовників за рахунок підвищення надійності постачання продукції і тим самим збільшення обсягів збуту; отримання доходів з інших джерел (від реалізації вивільненого майна або його оренди); усунення ефекту конкурентного зниження цін, в тому числі за демпінговою схемою; підвищення інвестиційної привабливості підприємств, в тому числі для портфельних інвесторів.

В економічній літературі зазначено, що економічний зміст об'єднання підприємств не дозволяє формалізувати її оптимізацію в канонічній формі задачі умовної оптимізації управлінських рішень [7]. Тому, для формалізації задачі оптимальної корпоратизації опис корпоративної структури представлено в канонізованій формі. Задача оптимальної корпоратизації формалізована у вигляді (1).

При цьому, на кожне управлінське рішення існує комплекс обмежень, відповідно, $U \in U_{\text{доп}}$, де $U_{\text{доп}}$ – допустима область.

Π_1 – чистий дисконтований дохід підприємства за час $(t - \Delta t, t]$. Частковий результат показника Π_1 , використовується як чистий прибуток;

Π_2 – значення балансу грошових потоків для моменту t ;

Π_3 – абсолютні розміри необхідних кредитних ресурсів за період $(t - \Delta t, t]$, що визначають залежність підприємства від кредитно-фінансових установ і відповідну категорію фінансових ризиків;

Π_4 – сумарні податкові відрахування до консолідованого бюджету і позабюджетні фонди за календарний період $(t - \Delta t, t]$. Цей показник може бути декомпонезований, наприклад, на Π_{41} – загальнодержавні податки та Π_{42} – місцеві податки і збори;

Π_5 – чисельність забезпечених робочих місць на момент t або середньоспискова чисельність персоналу за календарний період $(t - \Delta t, t]$;

Π_6 – абсолютна величина заробітної плати працівника в перерахунку на середньоспискову чисельність персоналу підприємства за період $(t - \Delta t, t]$;

$[0, T]$ – горизонт управління;

n – умовний номер підприємства;

N – загальна кількість підприємств, що планується включити в корпорацію.

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{t=1}^T \Pi_{1n}(t) \rightarrow \max \\ \Pi_{2n}(t) \rightarrow \max \\ \sum_{t=1}^N \Pi_{3n}(t) \rightarrow \max \\ \sum_{n=1}^N \Pi_{4n}(t) \rightarrow \max \\ \sum_{t=1}^T \Pi_{5n}(t) \rightarrow \max \\ \sum_{t=1}^T \Pi_{6n}(t) \rightarrow \max \end{array} \right. \quad (1)$$

Вибір схеми корпоратизації обумовлений необхідністю оптимізації використання існуючих ресурсів. Розглянемо можливості такої оптимізації на прикладі. Будемо виходити з гіпотези, що розвиток корпорації безпосередньо залежить від кількості та якості наявних ресурсів (фінансових, трудових, матеріальних, виробничих).

Крім того, особливість корпорацій полягає не у формальній інтеграції підприємств і організацій (юридичних осіб, що увійшли до складу корпорації), а об'єднаних єдиним корпоративним «духом» кваліфікованого використання її основних ресурсів. Ресурсну модель корпоратизації підприємств гірничо-металургійної галузі можна подати в такому вигляді:

Необхідно знайти позитивне значення $Q_{ifv}, Q_{ifw}, Q_{iv}, Q_{iw}$ при:

$$\sum_{i \in I} C_{ifv} \cdot Q_{ifv} + \sum_{i \in I} C_{ifw} \cdot Q_{ifw} + \sum C_{iv} \cdot Q_{iv} + \sum_{i \in I} C_{iw} \cdot Q_{iw} \rightarrow \max \quad (2)$$

Обмеження :

$$\overline{S}_{fv} \leq \sum_{i \in I} Q_{ifv} \leq \underline{S}_{fv} \quad (f \in F) \quad (3)$$

$$V_i = V_{iv} + V_{iw}, \quad (4)$$

$$\sum_{f \in F} V_{if} \leq V_i \quad (i \in I) \quad (5)$$

$$\sum_{i \in I} \frac{Q_{if}}{M_{if}} \leq 1 \quad (6)$$

$$\sum_{i \in I} \frac{Q_{if}}{\beta_{if}} \leq \beta_{if} + \sum_{k \in K} ifk \cdot X_{ik} \quad (7)$$

де I – кількість видів видобутої сировини;

i – конкретний вид сировини (певної якості);

$i \in I$ – i входить в множину I ;

C_{ifv} – дохід від реалізації f -ї продукції, виготовленої з i -го виду сировини при реалізації на v -му ринку (на внутрішньому ринку);

Q_{ifv} – дохід від реалізації f -ї продукції, що виготовляється з i -го виду сировини на внутрішньому ринку;

C_{ifw} – дохід від реалізації f -ї продукції, що виготовляється з i -го виду сировини при реалізації на w -му зовнішньому ринку;

C_{iv} – дохід від реалізації одиниці i -го виду сировини при реалізації на v -му внутрішньому ринку;

Q_{iv} – обсяг реалізації i -го виду сировини на v -му внутрішньому ринку;

C_{iw} – дохід від реалізації одиниці i -го виду сировини при реалізації на w -му внутрішньому ринку;

Q_{iw} – обсяг реалізації i -го виду сировини на w -му внутрішньому ринку;

$\underline{S}_{fw}$ – мінімальний рівень виробництва f -ї продукції, що визначається для даної корпорації потребами внутрішнього ринку;

$\overline{S}_{fw}$ – максимальний рівень виробництва f -ї продукції, що визначається для даної корпорації потребами внутрішнього ринку;

$\underline{R}_{fw}$ – мінімальний рівень виробництва f -ї продукції, що визначається для даної корпорації потребами зовнішнього ринку;

$\overline{R}_{fw}$ – максимальний рівень виробництва f -ї продукції, що визначається для даної корпорації потребами зовнішнього ринку;

V_i – обсяг корпоративних ресурсів (з урахуванням можливого постачання по міжкорпоративному обміну);

V_{if} – обсяг i -ї сировини, що спрямована на виробництво f -ї продукції;

B_{if} – отримання продукції в розрахунку на одиницю вартості основних виробничих фондів;

K – множина видів виробництв, цехів, дільниць, установок типової потужності з виробництва f -ї продукції;

X_{ik} – кількість нових виробництв, цехів, дільниць, установок типової потужності з виробництва f -ї продукції;

B_{ik} – вартість введених основних виробничих фондів, що виробляють f -ту продукцію;

R – потреба в сировині і продукції.

ВИСНОВКИ

Розроблений автором методологічний підхід щодо обґрунтування корпоратизації підприємств на основі корпоративної моделі ресурсно-цільової оптимізації, дозволяє сформулювати закономірність корпоративної оптимізації підприємств: ефективним напрямом розвитку підприємств є корпоративний підхід щодо раціонального використання природних ресурсів, вихідним методичним принципом якого слугує модель ресурсно-цільової оптимізації.

У даному випадку реалізується ідея утворення асоціації українських компаній та потужних транснаціональних груп. Це пов'язано з тим, що реальний розвиток економіки можливий на основі плідної співпраці держави зі світовим бізнесом шляхом розвитку інтеграційно-корпоративізаційних процесів у головних галузях економіки України, а особливо в гірничо-металургійній, яка є експортно-орієнтованою і найбільшою часткою в структурі ВВП.

Власники металургійних корпорацій, що виробляють кінцеву продукцію виробничого ланцюга „вугілля – кокс – руда – метал”, зацікавлені в створенні корпоративних структур із залученням обслуговуючих підприємств інфраструктури – для контролю над ціновою політикою останніх, а також за рахунок можливості заміщення ПДВ на кінцеву продукцію групи і отримання додаткового прибутку. Високі податки, постійне зростання цін на енергоносії, транспортні тарифи змушують ринкових суб'єктів йти „у тінь” – для утримання цін на продукцію на конкретному рівні. Якщо рівень ПДВ високий, навіть пільгове оподаткування прибутку не компенсує комерційних мінусів від легалізації реальних обсягів продажу і прибутку. Стимулюючи міжгалузеву співпрацю, можна вирішити не тільки антикризово-інформаційні задачі, але і головні проблеми тінізації фактичних економічних результатів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гейдонас Ю. Акционерных обществ станет меньше / Ю. Гейдонас // Инвестгазета. – 2005. - № 42. - С.16.
2. Денисюк О.М. Стан та проблеми управління державним корпоративним сектором в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – №10. – С. 68.

3. Ивашковская И.В., Константинов Г.Н., Филонович С.Р. Становление корпораций в контексте жизненного цикла организации // Российский журнал менеджмента . – 2004. – №4. – С.19 – 34.
4. Иноземцев В. Цели и структура корпорации как основы конкурентоспособности // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 3. – С. 63 – 68.
5. Ливенцев Н.Н. Международное движение капитала / Н.Н. Ливенцев, Г.М. Костюнина. – М., 2004. – 625 с.
6. Мірошник А.М. Економічна природа корпорації: сутність та особливості // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005.– № 1. – С. 64.
7. Нечаев В.П. Теория планирования эксперимента / В.П. Нечаев, Т.М. Берідзе, О.М. Брадул та ін. : навч. посіб. – К. : Кондор, 2005. – 232 с.
8. Птащенко Л.О. Державний механізм регулювання корпоративного сектора економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. – К., 2003. – 19 с.
9. Фролова Т., Римар Т. Особливості та перспективи корпоратизації підприємств / Т. Фролова, Т. Римар // Економіка України. – 2009. - № 6 – С.39-52.

Брадул Олександр Михайлович, д.е.н., доц., професор кафедри обліку, аудиту і фінансового аналізу Криворізького технічного університету

Шоляк Оксана Юріївна, викладач кафедри обліку та аудиту Ужгородського національного університету, тел. 8(0312)61-43-83